

# УКРАЇНСЬКА ГОТИЧНА ПРОЗА АНТОЛОГІЯ



Харків  
«Фоліо»  
2024



## Григорій КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

---

1778—1843

### МЕРТВЕЦЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ

Був собі чоловік та жінка. Чоловіка звали Нечипором, а жінку Пріською. Вона була хорошого роду і одним одна дочка у батька, дуже багатого: була й скотинка, і усяка худоба, а сина не було, тільки дочка. Так батько її, подумавши, та узяв сироту, сього Нечипора, замість дитини, та й вигодував його, і доглядів, і до розуму доводив. А Нечипорів батько та був собі велика ледащичка: спився і звівся нінащо та колись під тином п'яний і одубів; жінка, що не мала нічого та й не вмiла робити, пішла попідвіконню; а хлоп'я за Христа ради узяв Прісьчин батько. Так що ж бо! Не дурно кажуть: недалеко відкотиться яблучко від яблунки: у Нечипора була уся батькова натура. Злодіяка такий, що ні з чим не розминеться: і цигана обдурить, і старця обікраде; а пити? — так не переп'є його і Данилко, що у нашого пана живе та за його ридваном ззаду труситься у цвяхованому каптані, та у мережованім брилі; той здорово п'є, а Нечипір іще гірш його. Іще ж таки поки парубковав, то й сюди й туди: було, п'є ніч, гуляє, з парубками бурлакує, а удень як скло перед хазяїном: і робить що треба, і послуха у всякім ділі, і поважа старого. Коли ж його на вольній або на вечорницях потасують добре... бо таке задьорне собі, що до усякого так у вічі лізе, як тая оса, так і зчепиться; ну, то й звісно,

що йому щонайгірше і доставалось. Та ще на лихо собі був такий невеличкий, хирлявий, та й сили не більш було, як у сліпої попової кобили, що було не здужає у Пилипівку попівських хаптурок по селу возити. Так з ким не зчепиться, то усяк його попіб'є. А іногді проти лави один піде, так тут вже достанеться йому на горіхи, пику йому порозбивають, волосся пообривають, одержу порозривають, та таких йому тусанів надають, та так йому бельбахи повідбивають, що насилу удосвіта додому долізе.

Так що ж бо! Перед хазяїном відбрешеться: то ніччю роя ловив, так бджоли йому пику покусали; то відьма приходила ніччю хазяїських коров доїти, а він почав відгонити, а вона перекинулась собакою та кинулась на нього і одержу йому порвала і усього подряпала. То, було, старий і вірить і гоїть його, та ще від переляку, щоб не напав переполох, і горілочкою його підпоює. От нашому Нечипору і на руку ковінька! Лежить на печі, та оха, та горілочку потягує, а усі коло нього панькаються. А що ніхто й не знав, що він таке ледащо і таки зовсім нероба, то й оддали за нього Пріську. А як після сього незабаром вмер і у неї батько, а там і мати, то й остався наш Нечипір сам собі господарем.

Недовго ж нагосподарював. У три годи рішивсь зовсім. Що була скотинка, позбував, земельку позакладавав, а грошики попропивав, а що було опріч того, те від недогляду попропадало само... П'є та краде, б'ється та позивається; а звісно, що тільки підеш з жалобами та з позивками, то вже й десятицькому дай, соцькому дай, писарю дай, отаману дай, а все-таки до волості відопруть (не їм же одним хліб їсти); а як, не дай Боже! та у ту пору набіжить засідатель та, борони Боже лихого часу, з письменоводителем: так тогді вже й зовсім пропав! Пишуть-пишуть, беруть-беруть, та тільки тогді пустять, як вже нічого й взяти; а то, коли zostались які вишкварки, так іще у суд запровадять, — ну! там уже і амінь. Так чи надовго ж то Нечипорові, при його дурній голові, стало усеї тестевої худоби? Фіть-фіть! Пішла по добрим людям та по шиночкам, а він звівсь нінащо.

Сердешна Пріська викупала його не десять разів і із-під калавуру, і із колоди, а раз прийшлося і з острога викупати. Вже який би не був, а усе він їй муж, нігде було дітись. А через таке лихо поперевода і в себе, що було у скрині із хорошої одежі, і намисто, і дукати, і хрести, і усякую худобу.

Журилась вона, журилась, далі треба за розум узятись, щоб з плечей усього не попропивав їй п'яниця. Нічого не кажучи, стала його у хаті запирати, а сама піде або баштан полоти, або коноплі брати, щоб було чим прогудуватись. Що ж? Вернеться додому, хага пустісінька! Проклятий Нечипір виліз у вікно, та й шукай його. Треба їй шатнутись по шинкам: де пояс заставлений, де шапка заложена, викупа, сердешна, на останні гроші! Далі знайде його де-небудь у шинку під лавою або під плотом; розбудить, розштовха, тягне додому, і виговорює, і лає, а сама, через таку лиху годину, тільки що плаче.

Далі, бачивши, що його й лайка не бере, і він знай своє товче — пити та і пити! — нічого робить, дума: хоч гріха на душу озму, а вже не дам йому волі. Ото приволочивши його із корчми, защепнула двері та й каже:

— А що, Нечипоре? А до чого отсе ти мене довів? Лайки не слухаєш, горя мого не поважаєш, п'єш у свою голову; попропивав усю батьківщину, а через тебе і я свою материзну потратила, то платячи за тебе, то викупаючи тебе з шинків; а тепер довів, що мені тільки за старцями йти; була я і хорошого, чесного роду, а як утопила свою голову за тебе, прирощеного п'яницю, та по тобі і я стала послідніша усіх на селі. Хіба хочеш так пропасти, як і батько твій? Так пропадай же собі як знаєш, а я знаю, що поки я жива, так не дам тобі волі шлятися та пиячити. Доки мені і терпіти? Через закон переступлю, а по-своєму зроблю. — Та засучивши рукави, каже: — Хоч гріх жінці мужа бити, а нехай Бог простить! — та з сим словом — черк його у пику, а далі удруге, утретє, удесяте, та за волосся, та тусанами — бо баба собі здорова була, а він такий, що ні на що і дивитись було; та ще перепивсь, так не здужав і скіпки підняти, не то щоб оборонитися від жінки.

А вона його б'є, а вона його тасує, та знай приговорює:

— Не пий, не п'янствуй, не пропивай худоби; сиди дома, заробляй чим-небудь та годуй і себе, і бідну жінку; ось так тобі, ось так тобі, бусурмену католицькому, гаспидському мужикові!..

Била, била, та аж утомилась, і сіла на лавку, і каже:

— А бодай тебе сей та той, що ти мене і до гріха довів і втомив мене нінащо. Устань, кажу тобі! (Бо вже сердешний Нечипір аж не зміг і стояти, та присів долі.) Устань та кланяйся жоні, щоб я тебе простила, що ти так мене втомив.

Нігде Нечипорові дітись! Кланяється, сердека, просить, щоб вона його простила за те, що втомилась, бивши його, і обіцяв уже не пити і не втікати а дому, хіба вона його куди пішла.

Відпочивши, Пріська помилувала мужика і каже:

— Не журишь, сякий-такий сину! За битого двох небитих дають, та ще й не беруть. А коли не будеш слухати, то от тобі кажу, що ще буду бити, та опісля і панотцеві висповідуюсь, що проти закону пішла.

Еге, та наша Пріська направила мужика! Вже не то щоб не пив: не проливав козак, як де лучалася чарка; та тільки у кунпанії, чи на весіллі, чи на хрестинах; та вже не те, щоб йому шляться по шинкам та за чарку горілки чортякам душу віддавати: сидить вдома і з двора нічирк! Узявсь — нічого робити! — латати старі кожухи, стала й копійчина перепадати. Пріська усе збира, та радується, та й думає: з ледачого, мабуть, буде що-небудь і путне.

Оттак пройшли Різдвяні м'ясниці, прийшла й масниця. Що то вже кортіло нашому Нечипорові, щоб то драла дати, та погуляти на останніх днях, так зовсім не можна: Пріська так реп'яхом за нього і держиться, і не можна йому без дозволу вийти з хати, а свита, і чоботи, і шапка у неї у скрині.

На саме пущання, що на піст, вона йому і каже:

— Піди лишень, Нечипоре, до служби, на сім тижні будеш говіти. Та гляди ж ти мені: щоб ти зараз з церкви і був тут.

Коли прийдеш зараз, то дам тобі обідати, бо в нас є й вареники: я придбала і масличка, і сметанки, а коли добра буду, то й чарку горілки дам, та й заговіємо, як довг велить. Коли ж зараз не вернешся та підеш куди пити, то от побожусь тобі, що такими товчениками тебе нагодую, що будеш мене довго тямити!

Пішов наш Нечипір, та тільки ж ми його й бачили! Налагодила Пріська і обідати, а його нема. Пообідавши, пішла до сусіди, далі вернулась додому, а його нема. Пополудновала сама, а його нема. Вийшла на вдвір'я, кожного, хто йде, питається: чи не бачили мужика? Ніхто не бачив. Уже й вечір, а його нема! Насилу вже, гульк! — лізе додому у пізній вечір ні живий ні мертвий і слова не промовить: язик одубів, і сам себе не тямить, і де він, і що він є таке на світі. Сопе та мовчить, й очей, що заплили йому горілкою, не розведе.

— Побила мене лиха година та нещаслива, — зараз гукнула на нього Пріська, — от із сим дурнем, п'яницею, волоцюгою! Де ти там у гаспида таскавсь? Іще навдивовижу, якось добрів і знайшов свою хату. Бач, як нарізався, що й слова не промовить! Бог дав людям пущання, щоб заговіли любенько з жінками та з діточками, а я за слізеньками світу не бачила, сидючи сама собі у хаті, як у темниці. Отже, далєбі тобі кажу, що знов приймусь за тебе, та так тебе повчу, що й довіку не озьмешся за чарку. Так що ж бо: хоч йому кажи, хоч не кажи, він нічого і не тямить!

І правда ж бо була. Сидить Нечипір та тільки здиха, бо горілка з нього дух пре; мусить щось і сказати, так і рота не роззявить, і язика не поверне, неначе він йому повстяний; тільки, як той сич, лупа бровами, бо вже очей зовсім не видно: позападали і зліпилися.

Лаяла його жінка, лаяла на всі заставки, далі-таки, ськ не так, жалко його стало, бо усе він таки був їй муж, а тут же і пущання: як таки не заговівши?

— Чи не хочеш вечеряти? — пита Пріська. — Чи ти тяміш, який сьгодні день? Чи так, як собака, і ляжеш?

А Нечипір мав щось сказати, та й не здужав, і тільки дужче засіп. А Пріська усе йому таки з вечерею; постановила та й каже:

— На ж, от тобі макортет<sup>1</sup> з варениками; їж та лягай спати та уставай до внутрені, щоб ти мені говів на сім тижні. На, п'янице, от тобі й світло: повечеряй, погаси та й лягай, вже не рано. — Сеє кажучи, постановила йому макортет з варениками і каганець, а сама, лягаючи спати, ще таки йому приказує: — Гляди ж, як повечеряєш, то онде у водяничу вода, пополощи гарненько рот, щоб не зосталося у роті сиру, щоб часом завтра, не хочючи, не оскоромився.

А далі, разів з п'ять тяжко здихнувши, повернулась і заснула.

Хоч Нечипір і кріпко п'яний був, а таки як запахли йому вареники, то й очуняв трохи, та за ложку, та у макортет, і став їх глитати. Що йому там жінка ні наказувала, він собі і байдуже: їсть собі, небога, та сопе на усю хату. Вже й жінка заснула, а він знай мота вареники... далі став куняти, а сам знай пха у горло... далі уложив руку у макортет... похилився... тут і каганець погас... захріп наш неборак на усю хату!

Скільки він там спав, хто його зна; аж ось, поворухнувшись, чує — дзвонять до церкви. Що тут робити? Він би і не пішов, так жінка загадала йому говіти, щоб неодмінно йшов до утрені. «Не послухати її, — дума собі, — так битиме за се, та битиме й за те, що я учора п'яний був; а як піду, то, може, за учорашню гульню, як стану проситись, то і змилосердиться. Піду!..»

От схопивсь швиденько, помацки знайшов шапку та й вийшов мерщій з хати, а про те, що жінка наказувала, щоб рот виполоскав, йому і невтямки було, та троха таки чи й чув він се учора.

Ніч була темна, а церква не з так далеко. Дивиться Нечипір, у церкві світиться і на дзвіниці дзвонять у скликанчик, що на коромислі, звичайно як у піст. Він і став поспішати до церкви.

---

<sup>1</sup> *Макортет* — макітра.

# ЗМІСТ

---

Григорій КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО .....	3
Мертвецький Великдень .....	3
Олекса СТОРОЖЕНКО .....	23
Дорош .....	23
Мірошник .....	33
Хома КУПРІЄНКО .....	45
Недобрий віщун .....	45
Втоплениця .....	56
Пантелеймон КУЛІШ .....	65
Огняний змії. <i>Повість із народних переказів</i> .....	65
Іван ГАВРИШКЕВИЧ .....	123
Страхи .....	123
Видінне .....	135
Євген ЗГАРСЬКИЙ .....	140
Отець Юрій .....	140
Леопольд ФОН ЗАХЕР-МАЗОХ .....	155
Мертві ненаситні. <i>Переклад з німецької Н. Іваничук</i> ...	155
Михайло ПЕТРУШЕВИЧ .....	186
Градобур .....	186
Наталя КОБРИНСЬКА .....	218
Душа. <i>Психологічний ескіз</i> .....	218
Хмарниця .....	234
Тимотей БОРДУЛЯК .....	239
Нічний привид .....	239



Іван ФРАНКО .....	246
Терен у носі. <i>Оповідання з гуцульського життя</i> .....	246
Іван ЛИПА .....	265
Мій ведмедик .....	265
Богдан ЛЕПКИЙ .....	273
Старий двір .....	273
Гостина .....	292
Василь СТЕФАНИК .....	300
Басараби .....	300
Михайло ЯЦКІВ .....	309
Де правда? .....	309
Дівчина на чорнім коні .....	316
Мальований стрілець .....	320
Боротьба з головою .....	322
Гнат ХОТКЕВИЧ .....	331
Портрет. <i>Фантазія</i> .....	331
Біла ( <i>флюїда</i> ) .....	350
Антін КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ .....	395
У п'ятні ночі .....	395
Василь КОРОЛІВ-СТАРИЙ .....	398
Вікно .....	398
Наталена КОРОЛЕВА .....	403
Сарацинка .....	403
Сергій ПИЛИПЕНКО .....	436
Острів Драйкройцен ( <i>Латвійська легенда</i> ) .....	436
Клим ПОЛІЩУК .....	453
Семиковецькі тіні .....	453
Леонід МОСЕНДЗ .....	458
Великий лук .....	458
Юрій КЛЕН .....	472
Акація .....	472